

PAPP ÁRPÁD

„KILENC KILOMÉTERRE INNEN...”

A BORI MUNKASZOLGÁLATOSOK ÚTJA A
KIES KÖZÉP-BÁCSKAI TÁJON, CSERVENKA
ÉS ZOMBOR KÖRNYÉKÉN, AHOGYAN AZT
NÉHÁNY HELYI KÍVÜLÁLLÓ LÁTTA

- Kilenc kilométerre innen égnek
a kazlak és a házak,
s a rétek szélein megülve némán
riadt pórok pipáznak...
Cservenka, 1944. október 6. (Részlet a Razglednica 2.-ből)

A Radnóti Miklós sorait kölcsönző összefoglaló kettős célt szolgál: ismeretlen forrásra hívja fel az olvasó figyelmét, illetve kísérletet tesz a helyiek (szemtánuk) által tett vallomások összehasonlítására a belső (munkaszolgálatosok által) a szerbiai Bortól tartó út bácskai, Cservenka és Zombor közeli szakaszára vonatkozó tanúvallomásokkal, illetve az állami célokat szolgáló, az eseményeket közvetlenül követő időszakban létrehozott bizottságok jegyzőkönyveivel.

KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK, BELSŐ MOTIVÁCIÓ ÉS MÓDSZERTANI MEGFONTOLÁS

A múlt század negyvenes éveire vonatkozó vajdasági (az összegyűjtött anyag alapján zömében bácskai magyar adatközlőkkel rögzített) visszaemlékezések feldolgozásával egyidőben került látókörömbe a második világháború lezárását követő időszak jugoszláv szempontból legnagyobb, az oral history-kutatás számára is értékes, a Megszállók és Segítőik Büntetteit Vizsgáló Állami Bizottság országos, valamint vajdasági kérdezőbizottságainak levéltári anyaga.

Míg a megjelent kétkötetes visszaemlékezés-gyűjtemény a saját, elhallgatott/titkolt narratívát rögzítette,¹ addig a tervbe vett harmadik kötet a visszaemlékezések során már érintett események másik, a jegyzőkönyvek által kibontakozó olvasatát tenné közzé: ezzel az 1944–1946 között rögzített tanúvallomásokban megszólalók által elmondottak alapján lenne olvasható a viszontválasz.²

A levéltári adatgyűjtés az oral history-kutatás során már „megszóllaltatott” településekre, az akkori szabadkai körzet (amiben Kanizsa, Zenta, Ada, Becse, Kishegyes, Topolya és Szabadka járása feküdt), másodsorban a zombori és újvidéki körzet, illetve a Sajkás-körzet feljelentéseire, vizsgálataira és ítéleteire szűkítettem a dokumentumok kutatását. A kiemelt járáások/körzetek lakossága zömében magyar (volt) a vizsgált (a 20. század közepe) időszakban, ezért a magyar lakosság az eseményeknek aktív vagy passzív része lehetett, szemtanúi (külső, Radnóti szavaival: „riadt pórok” módján) és belső (velük történő) minőségben, így az események beépül(het)tek a kollektív emlékezetbe. További kutatás és elemzés döntheti el azt, hogy a két nézőpont mikor és milyen módon épült be a kollektív (ha van ilyen) tudatba, milyen mértékben, milyen hatások alatt.³

A bori munkaszolgálatosok történetének, sorsának kutatása és feltárása – akár a Radnóti-kánon, akár a holokauszt kapcsán – folyamatosan újabb eredményeket tudhat magáénak.⁴ Ehelyütt magam sem vállalkozom másra, csak az „erőltetett menet” egy szakaszának többszempon্তু bemutatására: a főszöveget a kevésbé ismert „bácskai” vallomások, a lábjegyzetben szereplő tanúvallomás-részleteket a DEGOB-interjúk és az exhumálási bizottság vonatkozó jegyzőkönyvei alkotják.

A látszólagos „ügyeskedés” nem csak vizsgálatunk területét szűkíti le – térben és időben – de egy klasszikus hibaforrást is elkerülünk, ami a bori munkaszolgálatosok történetének rekonstruálása, szintetizálása során (is) megfigyelhetünk: ez nem más, mint hogy a tanúvallomásokat és visszaemlékezéseket egyetlen történetként láttatják az összegzésre vállalkozók, túllépve azon a szembetűnő ellentmondáson, hogy valójában sok egyéni történet elevenedik meg, ami azonos vagy hasonló eseményt rögzítenek.⁵

- 1 Nyomatékosítanunk kell, hogy az érintett időszak értelmezésében az 1944-es megtorlás esetében helytálló a fenti jelzők alkalmazása, az ezt megelőző időszakra a felszabadulás, majd a kiábrándulás érzése, a későbbire pedig a meghasonulás lenne a megfelelő szó.
- 2 A fenti módszert a következő megfontolásból tekinthetjük indokoltnak esetünkben is: a saját „helyértékén” kezelve összehasonlíthatóvá válik egy, az eseményeket közvetlenül követő időintervallumban rögzítő dokumentum-korpusz (ami a kérdező szempontjai szerint, egyértelmű szándékot sejtetve került rögzítésre) a korábban rögzített visszaemlékezésekkel. Nyilván- való, hogy mindkét forráscsoport – a tanúvallomások és a visszaemlékezések is – csak fenntartással használhatóak az események rekonstruálására és nincs okunk azt feltételezni, hogy a tárgyi- lagos kép kialakítását egészében e forráscsoportokra bízhatjuk, lévén az előbbit az ideológia, az utóbbit az információvesztés és a folklorizálódás törvényszerűségei formálták.
- 3 Olyan témák részletei váltak olvashatóvá, melyek árnyékot vetnek az impériumváltás idealizált körülményeire és a valóságot ettől lényegesen kegyetlenebb (a bevonulás, a vizsgálati fogság, a kémelhárítás tevékenysége) formában prezentálják, amiről a helyi magyarság elvértve értesült, valamint az olyan események is, amelyek részévé váltak a helyi emlékezetnek, de egyáltalán nem mindegy, hogy milyen szemszögből.
- 4 Elég csak a legutóbbi összefoglaló munkára, illetve a helyszűke miatt annak fel nem sorolt bő- séges irodalomjegyzékére és megállapításaira gondolni (lásd Csapody 2014).
- 5 A kérdést területi korlátok miatt nem lehet ehelyütt megnyugtatóan tisztázni, nem is beszél- ve arról, hogy a bizonyíthatóan azonos történésekről is szöges ellentétben álló leírások szület- hetnek. A bori menetre vonatkozó vallomásrészletek – amellet, hogy a valóság szubjektívizált sajtáttörténetei – első olvasatukban is sugallják, hogy nem beszélhetünk egyetlen, egységes tör-

A LEVÉLTÁRI /ADATTÁRI FORRÁSOKRÓL ÉS A BIZOTTSÁGOKRÓL

A belgrádi Jugoszláv Levéltár F110-es fundusa a Megszállók es Segítőik Bűntetteit Vizsgáló Állami Bizottság⁶ (eredeti nevén: Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, rövidítve: DKUZOP) ország egész területére vonatkozó adatokat tartalmaz, kiegészítve az újvidéki Vajdasági Levéltár F-183-as fundusát, ez utóbbiban a vajdasági részleg dokumentumai találhatóak.

A kérdezőbizottságok az 1944 októbere és 1946 márciusa közti időszakban egyes események helyszínén vagy a településeken, járásköz- pontokban vették fel a jegyzőkönyvet azzal, hogy ezt megelőzően a névvel ellátott vagy név nélkül feljelentések gyűjtése és vélhetően a fel- dolgozása is megtörtént.

A belső nézőpontot a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár honlapján található jegyzőkönyvek anyaga képezi,⁷ amit a budapesti zsidó segély- szervezet, a Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (DEGOB) munkatársai 1945–1946-ban gyűjtöttek a magyar holokauszt túlélőitől, azok személyes története olvasható, amiből 32 tartalmazta a bori rézbányából menetelők történeteit.⁸ Amint az adatbázis előszavában is olvasható, „... honlapunkon több, mint 3500 jegyzőkönyv teljes (zömében magyar nyelvű) szövege és szkennelt képe található meg. Jelenleg ez a világ leg- nagyobb on-line adatbázisa, ami a holokauszt túlélőinek visszaemlékezéseit tartalmazza.”⁹

ténetről, hanem a különböző munkaszázadokban, már-már eltérő körülmények között menetelő túlélők történeteiről. A leírtak ennek ellenére tragikusak, olvasásuk pedig az emberiségbe vetett hitünket rengetheti meg.

6 1943 októberében Londonban megalakult az Egyesült Nemzetek Háborús Bűnök Kiderítésével Megbízott Bizottsága (UNWCC), majd az 1943 novemberi moszkvai konferencián a tengelyhatalmak háborús bűneinek kivizsgálásáról, illetve a elkövetők háborús bűnősként történő üldözéséről szóló nyilatkozata került megfogalmazásra. A szövetségesek, így jugoszláv részről is állami bizottságok jöttek létre, hogy a területükön végrehajtott bűntettek végrehajtói felett ítéletet mondjanak, másrészt a háborús károk (és kártérítés) rendezése is megtörténhessen. A jugoszláv bizottság megalakítására vonatkozó döntést 1943. november 28–29-én Jajceban (Bosznia es Hercegovina) hozzák meg. A plénum döntést hozott egy országos, majd területi, (így vajdasági) bizottság létrehozásáról, aminek feladata a megszállók és segítők bűntetteinek felkutatása lesz a háború után. Az országos bizottság jogi osztálya együttműködött az UNWCC-vel, így a helyi jogi legitimizáció mellett az eljárás és a belőle fakadó cselekedetek nemzetközi legitimizációja is feladata volt. Országos szinten 938828 feljelentést juttattak el az illetékes (helyi) irodákhoz. A feljelentések alapján a vizsgálat további szakaszában 548902 jegyzőkönyvet rögzítettek, amiből 116239 vádiratot állítottak össze: ebben 66420 háborús bűnös és helyi együttműködő neve szerepel.

7 Forrás: <https://www.milev.hu/degob.html>.

8 Bajára az adatközlők közül 13-an, Mohácsra 15-en jutottak el, a többiek útirányára vonatkozó konkrét utalást nem találtunk.

9 Forrás: <https://www.degob.hu>.

CERVENKA ELŐTT ÉS ALATT – A HIVATALNOK, A VASUTAS ÉS A MUNKASZOLGÁLATOS VALLOMÁSA

A Balkán-félszigeti katonai helyzet – az előrenyomuló Vörös Hadsereg és Tito partizánjainak megerősödése – eredményeként a német haditermelés a Bor-környéki bányákban is lehetetlenné vált 1944 szeptemberére. A korábbi embertelen viszonyok helyett – amit a visszaemlékezések alapján a magyar katonai keret és parancsnokai munkaszolgálatosok iránti embertelen viselkedése tetézett – az ígéretek és a remény által szépített hazatérés lehetősége merült fel. A cservenkai hivatalnok így beszéli el találkozását a munkaszolgálatosokkal:

„1944 októberének kezdetén, a pontos dátumra nem emlékszem, talán 4-e, 5-e lehetett, Kula-ra¹⁰ mentem kerékpárral, amikor egy hatalmas csoport zsidóval találkoztam, akiket magyar katonák kísérték. Éppen akkor értem közéjük, amikor pihenőt tartottak. Láttam, hogy a zsidók borzasztóan néztek ki és inkább hasonlítottak sírből feltámasztott hullákra, mint emberekre.¹¹ Éhezve, fáradtan, tépetten feküdtek egyesek az út mellett, mások kukoricát törtek vagy tököt vágtak fel, hogy mohón egyék azután.¹² A nagy tömeg miatt nem folytathattam utamat, szóba elegyedtem velük és a beszélgetés közben dohányt vagy mást adtam nekik, ami volt nálam. Elmondták, hogy a bori bányákból Baja felé tartanak, valamint azt is, hogy az utat gyalog tették meg. Nem panaszkodtak arra, hogy közülük valakit is kivégeztek volna menet közben.¹³ Úgy hallottam, hogy abban a pillanatban körülbelül 2500-an voltak. Még a pihenőjük tartott, amikor folytattam utamat Kula felé és még aznap visszaértem, amikor arról értesültem, hogy a cservenkai Glasser-Rauch és Velker téglagyárba¹⁴ lettek elhelyezve, de nem lehet a közelükbe jutni, mert a hely parancsnoka „Fogi”, akinek a pontos nevét nem sikerült megtudni és aki a német hadsereg hadnagya volt, minden érintkezést megtiltott a téglagyárban lévő zsidó foglyokkal. Másnap azt hal-

10 Kula – közép-bácskai település

11 A vallomásokban gyakran előforduló hasonlat.

12 „...kénytelenek voltunk magunk szerezni marharépát, kukoricát és nyersen ettük ezeket, mert nagyon éhesek voltunk.” (DEGOB 2321 ak.)

„Az úton élelmet koldultunk, sok helyen adott is a magyar lakosság; végül megérkeztünk Cservenkára.” (DEGOB 3451 ak.)

„Egyik-másik századparancsnok megengedte, hogy a svábok által elhagyott házakba bemehessenek a fiuk és élelmet szerezzenek. Ilyen menetben értük el Cservenkát.” (DEGOB 3233 ak.)

„Sokat éhezünk az úton, répán és tökön élünk, amit a mezőkön szedtünk, a keret durva ütlegetései mellett.” (DEGOB 3409 ak.)

13 A tanúvallomások igen gyakran egymásnak is ellentmondó megfigyeléseket tartalmaznak, ami nem zárja ki igazságtartalmukat. A továbbiakban is láthatjuk, hogy a különböző csoportoknak merőben eltérő tapasztalatuk van ugyanarról (vagy hasonló) eseményről, jelenségről. „...majd Újvidékről Cservenkára. Közben állandóan vertek, és a legkisebb dologért agyonlövés járt úgy, hogy Cservenkáig már a magyar keret kb. 80 embert vert agyon és lőtt le.” (DEGOB 1643 ak.)

„Az úton is nagyon rosszul bántak velünk. Kilépní a sorból nem volt szabad, ha valaki mégis kilépett, nyomban agyonlőtték...” (DEGOB 2407 ak.)

14 „Ilyen út után érkeztünk Cservenkára, ahol a téglagyárban helyeztek el. Azt hittük, hogy ez csak egy napos szállás lesz, és továbbmegyünk. Reggel felsorakoztunk és elkészültünk az indulásra. Az első meglepetés az volt, hogy nem engednek tovább.” (DEGOB 554 ak.)

lottam, hogy ez a Fogi azt követelte a magyar keret parancsnokától, Lászlótól, akinek a keresztnévét nem tudom, hogy minden zsidót adjon át neki és amikor ez megtagadta ezt, (Fogi) megfenyegette, hogy őt és a magyar keretlegénységet is lefegyverzi, amire László azt válaszolta, hogy abban az esetben tüzet nyitnak. Hosszas egyezkedés után a magyar tiszt Pestről kért utasítást és csak egy-két nap után kapta azt a parancsot, hogy adja át a zsidókat Foginak, amit meg is tett. Ugyanazon az éjszakán, amikor a németek átvették a zsidókat, tehát október 7-8-a éjszakáján elkezdődött a zsidók tömeges kivégzése.¹⁵ Egész éjszaka a település egészen keresztül hallatszott a kézigránatok robbanása, géppuska és puskaropogás, valamint az emberek jajveszékélése. 1944. október 8-án a cservenkai főutcán keresztül terelni kezdték a zsidókat Újszivác felé... 3-4 nap után parancsolták meg,¹⁶ hogy a csoportosan kivégzett zsidókat közös tömegsírba, akiket pedig elszórtan végeztek ki, azokat a megtalálás helyén temessük el...¹⁷

Paskó Mihály vasutas vallomása megerősíti a Tóth György által elmondottakat:

„1944. október 5-én nagy tömegben tereltek zsidókat Kula irányából Cservenkára, akiket a település előtt fekvő téglagyárba helyeztek el, ahol két éjszakát és egy napot békében töltöttek el egészen az október 7-8-a közötti éjjelig. Azon az éjjelen éjfél körül géppuska- sorozatot hallottam annak a helynek irányából, ahol a zsidók voltak elhelyezve. Később puska- lövéseket, hajnal felé pedig kézigránatrobbanásokat hallottam. Azon az éjjelen mint vasúti munkás az állomás épületében aludtam, mely épület a téglagyártól kevesebb, mint 50 méterre van. Az első géppuskasorozat felébresztett és kimentem az állomás épülete elé, ahol az állomásfőnök parancsára végig kint voltam. Félig-meddig derült éjszaka volt, ezért tisztán láthattam, ahogy a német katonák az első téglagyárból a harmadik téglagyárba kísérik az állomás mellett elhaladó úton 30-40-es csoportban a zsidókat: amikor egy csoport megérkezett, azonnal lövések hallatszottak. Mellettem körülbelül hat csoportot vezettek el, de az említett út mellett magába a téglagyárba is vezettek csoportokat kivégzésre. Ismeretlen számomra a téglagyáron belül vezetett csoportok száma. Másnap a zsidók elmentek kísérelőkkel együtt Ószivác irányába...¹⁸

15 „Cservenkára értünk, ahol már német SS-ek vettek át, akik az ottani téglagyár szárítójában helyeztek el minket. Éjszaka 10-20-as csoportokban kezdték elvinni az embereket, sorba tarkón lötték őket. Hajnalig tartott a vérengzés.” (DEGOB 3415 ak.)

„...Cservenkán egy nap téglagyári szárítóban helyeztek el, és október 7-én az SS alakulatok vettek át minket. Aznap éjszaka félegykor felkeltek minket és 20-as csoportokban vitték az embereket, egy nagy gödör szélére állították őket, és tarkón lötték. Körülbelül 1000 embert öltek meg. Hajnal felé abba hagyták a vérengzést. A megmaradtak továbbindultunk.” (DEGOB 2621 ak.)

16 „Néhány nappal a zsidók cservenkai téglagyárban történt kivégzése után hazaértem utamról és hallván, mit történt, intézkedtem a csendőrségnél, hogy a kivégzett zsidók holttesteinek eltemetése történjen meg, nehogy a foszló testek miatt járvány törjön ki. A csendőrség parancsba adta, hogy a kivégzettek eltemetése, pontosabban elhantolása történjék meg, aminek elvégzésére számos cservenkai lakost szólítottak fel, akik a parancsnak eleget tettek. A helyszínt érve több csoportban találtunk holttesteket, három helyen 1-2-3 holttestet, míg a negyediken egy nagy árokban nagyon sok holttestre bukkantunk, akik számát nem lehetett megállapítani, mert több sorban, egymás hegyén-hátán feküdtek és már átható szag volt. A holt- testek túlnyomó többségén lőtt seb volt, de szétvert koponyájú holttestek is voltak. A holttesteken látszott, hogy agyongyötörtek és kiéhezettek voltak...” (AJ F110 fasc691-45 Inv br 5097. Haller István (Haler Stevan) 59 éves cservenkai római katolikus magyar nyugdíjas kihallgatási jegyzőkönyve.)

17 AJ F110 fasc 691-46 Inv br 5098 Tóth (György) József 54 éves római katolikus cservenkai magyar nemzetiségű pénzügyi előadó.

18 AJ 691-44 Inv br 5096. Paskó (Mihály) Mihály 29 éves cservenkai magyar vasúti munkás vallomása.

„...Tömeges kivégzésekre csak Cservenkára érkezésünket követően került sor.¹⁹ Cservenkán 2-3 napot tartózkodtunk és a kis vasútállomás melletti téglagyárban voltunk elhelyezve. A téglagyár tulajdonosa azt követelte a német (kar)hatalomtól, hogy külön német őrséget vezényeljen ide a téglagyár őrzésére az éhes zsidóktól, akik az út teljes tartama alatt nem kaptak semmi ennivalót. Attól tartott ugyanis, hogy a kerítését kitörik és azon sütik meg a kukoricát, amit a német őrség segítségével akart megakadályozni. Kérésének eleget tettek, de az őrség nem akadályozott semmiben sem bennünket. Másnap a magyar őrséget német őrség váltotta fel, ami SS-alakulathoz tartozott. Nyomban munkára fogtak bennünket, ami a szomszédos téglagyár területén húzódó széles árkok ásásából és lőszer raktárakba cipeléséből állott, ami az árkok közelében voltak.

Következő éjjel, éjfél körül kezdték el a németek a zsidók lemészárlását. A zsidókat huszas-negyvenes csoportokban vezették az árkok közelébe, ahol puskák és kézigránatok segítségével végezték ki őket. Ez a mészárlás egészen hajnalig tartott, amikor egy német tiszt érkezett lovon és leállította a vérengzést, valamint megparancsolta, hogy legyenek menetkész állapotban. Szerintem körülbelül 800 zsidót végeztek ki. Meg kell jegyezni, hogy előző nap két ötszázas csoport lett kiválasztva és azok Zomboron keresztül Mohács irányába lettek irányítva.²⁰ Csak később hallottam arról, hogy az egyik csoportból 150 embert megöltek, de a gyilkosság módjáról nincs tudomásom. Nem tudom, hogy ki végezte el a cservenkai zsidó kivégzettek eltemetését, elhantolását, csak annyit tudok, hogy azt nem mi, még megmaradt zsidók tettük.²¹

19 „A Velker-Rauch és tsai téglagyárban 1944. december 19-én összeállított helyszíni jegyzőkönyv.

„...a bizottság tagjai kiszálltak a Velker-Rauch és társai téglagyárba, amely Cservenkán a kis állomással szemben helyezkedik el. A téglagyár udvarán, a téglagyártáshoz szükséges agyag-domb közvetlen közelében találhatóak a tömegsírok. Biztosítottuk a megfelelő munka-erőt és délelőtt 9 órakor hozzáálltak a holttestek kiásásához, először a egyedülálló sírgödörök és egy 40 méter hosszú és 6 méter széles tömegsír feltárásához. A hullák 30-50 centiméter vastag földréteggel voltak lefedve. A fent fekvő holttestek állapotából meg lehetett állapítani a gyilkosság elkövetésének módját. A mélyebb ásás során a holttestek már foszlólélemben, kocsonyás állagúak voltak, ezért a bizottság azonnal abbahagyta a sírgödör feltárását és azt 5-6 hónap múlva folytatja. Jelen pillanatban a kivégzettek hozzávetőleges számát lehet megállapítani. A túlélők tanúvallomásai szerint ez a szám 6-700 körüli. A bizottság összegyűjtötte a holttesteknél talált fényképeket és személyes iratokat és a KUZOV rendelkezésére bocsátotta.” (AJ F110 fasc 691-43 KUZOV inv. br. 5095.)

20 „Másnap hajnalban útnak indítottak (Cservenkáról) tovább egész más hangon, mint eddig, egészen durván hajtva, amíg rá nem tértünk a zombori országútra. Itt német menekültekkel találkoztunk már, akitől az SS kísérő legénység teljesen megvadult, és belezavartak az árokba bennünket, és ott kellett ötös sorokban, lehajtott fejfel futni egészen Újszivácig.” (DEGOB 1643 ak.)

„Reggel SS vezetés mellett elindultunk Zombor felé. Ötös sorokban gyorsan kellett menetelnünk, aki nem bírta, azt verték, ütötték. Majd kettes sorokban az árokban kellett menetelnünk, aztán ismét ötös sorokban. A sorokat ritkították, százával hullottak az emberek. Senki nem tudhatta mikor kerül rá a sor.” (DEGOB 855 ak.)

„Bennünket minden falunak a sváb SS gárdája kísért tovább. Mindegyik csoport csak 2-3 falun vitt végig minket. Ők csak 10-15 km-t meneteltek, aztán visszamentek. Minket meg átvett egy olyan csoport, amely ebből a faluból való volt, ahova értünk. A legtöbb sváb SS-nek a családja ugyanakkor, amikor minket hajtottak az oroszok elöl, szekereken ún. trekkeken útban voltak Németország felé. Számos esetben előfordult, hogy minket terelt egy SS, a családja pedig mellette haladt szekéren. A családtagjaik biztatására agyonlövöldözték az embereket menekülés, ill. futás közben (DEGOB 3199 ak.)

21 Bruck Sándor (Aleksandar Bruk), 25 éves, vegyészhallgató, mőzeshitű, izraelita, zombori lakos, Flórián u. 12. kihallgatási jegyzőkönyve AJ 110 fasc 691-21 AK – KUZOV

ZOMBOR FELÉ – A DÖGNYÚZÓ VALLOMÁSA

A munkaszolgálatosokat két nagyobb csoportra osztották: a Cservenkára érkezést követő napon Zomboron keresztül Mohács²² irányába terelt két csoportra, illetve a megszárlást túlélőkre, akiket ugyancsak Zomboron keresztül Baja irányába tereltek.

„A Vörös Hadsereg megérkezését megelőző időben, de mindenképpen 1944 októberének elején azt a parancsot kaptam az újsziváci községi jegyzőtől, hogy menjek ki az Ószivác-Kernyaja²³ útra és az ott talált megölt zsidókat összegyűjtem és az ósziváci zsidó temetőben temessem el őket.²⁴ Újszivác belterületén három holttestet találtam, akiket még aznap eltemettem a temetőben. Másnap a nevezett úton, körülbelül a harmadik kilométernél 34 holttestre bukkantam, kiket közös sírgödörbe temettem a temetőben.²⁵ A harmadik napon még két holttestre bu-

22 „Zomborban egy éjszakát a zsidó templomban töltöttünk. Ott kaptunk kenyeret és vizet. Másnap reggel kivitték minket a vágóhidra és ott istállóba helyeztek el. Itt már naponta egyszer főztek is és tűrhető volt az ellátás, mert már kenyeret is kaptunk. Zomborból 4 nap után a bezárni réven keresztül Mohácsra indultunk. (DEGOB 391 ak.)

„Ott beteretlek egy zombori vágóhidra, ahonnan kb. 4 napi pihenő után új őrséggel, SS Oberscharführer parancsnokságával megindultunk Mohács felé. A parancsnok mindent elkövetett, hogy ételmet szerezzen számunkra. Az egész vonalon 1 embert lőttek agyon, azt is azért, mert az SS szőlítésére futni kezdett. Meglehetősen kényelmes tempóban – 15 km naponként – vittek Mohácsig. Meg kell jegyezni, hogy Kisköszegen az ottan állomásozó utászok és folyamőrök és átvonuló újjvidéki repülősök nagyon rendesen viselkedtek, és még ételmet és cigarettát ajándékoztak nekünk, sőt, amikor megindultunk, egy folyamőr őrmester jött utánunk azzal, hogy hová megyünk, mert az egész folyamórság és utászok – mind alföldi parasztyerekekből álló legénység – lemondott az napi kenyéradagjáról és ételmezéséről, hogy azt nekünk adhassák.” (DEGOB 1643 ak.)

A Mohács felé menetelő munkaszolgálatosok egy csoportját sors a Zombor és Bács közötti útra vitte. Az exhumálást végző Bizottság jegyzőkönyvében a következő olvasható: „...Ugyanezen a napon bejártam a Zombor-Bács utat is és a következőket állapítom meg: 1) A nyári út első kilométerénél a zombori Gál József tanyája mellett egy sírgödör található egy holttesttel. 2.) a vasút 2. és 3. kilométerénél az árokban egy sírgödör egy holttesttel. A holttestet Mučalov Josip temette el, aki Firány Antal szolgálja volt, aki a temetés előtt átnézte a holttestnél található iratokat és megállapította, hogy az Lázár József budapesti főorvos volt. Ugyanezen a helyen, csak a vasúti töltés másik oldalán ugyancsak található egy sírgödör, amiben Haller Zoltán budapesti lakos holtteste van és akit a nevezett temetett el ugyancsak.” (AJF110 fasc 691-25.)

23 Kernyája, korábban magyarul Kerény, most Kljajičevo, település Közép-Bácskában, Cservenka és Zombor között

24 „Utunk innen Zomborba vezetett, az éhség tovább fokozódott, a mezőkön talált nyers répával és krumplival táplálkoztunk. Akit az SS-ek észrevettek, lelőtték, így végezték ki 25 bajtársammal.” (DEGOB 3415 ak.)

„Az úton sokat szenvedtünk, brutálisak voltak hozzánk, csak úgy lőtték ki sorba az embereket. Ha valahol pocsolya volt, az útról lehajtottak minket, ha valaki lemaradt, azt lelőtték. Ekkor már a sváb SS-ek kísérték, a keret még Cservenkán lemaradt. Egyik este egy tanyán sátorban pihentünk meg, fiatal sváb gyerekek kiválogattak 40 bajtársunkat és elkezdtek ütlelni őket, 20-nak már széjjelverték a fejét és mikor a másik 20 következett, közbenlpett egy SS tiszt és nem engedte őket bántani, azt mondta, ebből elég lesz ennyi is.” (DEGOB 3062 ak.)

25 „A Bizottság (KUZOV) tagjai részben saját kűtfőből, részben nyomozás útján kiderítették, hogy a Kernyájai út mellett számos zsidó holttest található, akiket a német katonák végeztek ki Magyarországon, illetve Németország felé menetelésük közben... a Bizottság 10-15 méterre az úttól egy nagyobb sírgödört talált, amiből különböző testrészek és ruházat látszódtak ki...A holttestek pontos számát nem lehetett megállapítani... A Bizottság megállapította, hogy a sírgödör nincs megfelelően megásva és ezért a holttestek sincsenek megfelelően eltemetve, sőt egyes

kantam, akiket ugyancsak a temetőbe temettem el. Ezek a holttestek szörnyen néztek ki, mert véleményem szerint felszívelt a fejük szétverve. A többieket tűzfegyverből, tarkólövessel végezték ki, a látható bemeneti seb alapján. A kivégzett zsidókat előtte bántalmazták, a rajtuk látható véraláfutások alapján az is látszott, hogy agyon voltak gyötörve. A ruhájuk tépett volt és többségük mezítláb volt. A hatalmi szervek parancsa alapján összegyűjtöttem a holttesteknél talált személyes okmányokat és azokat Dér Erzsinek, az ósziváci zsidó temető őrzőjének adtam át. Később egy bérestől, név szerint Bezdán Pistától még hallottam, hogy ő is talált egy holttestet az újsziváci határban és a megtalálás helyén eltemette.”²⁶

A Zomborból Bajára hajszolt csoport sorsát Bruck Sándor munkaszolgálatos vallomása alapján követhetjük nyomon.

„Zomborból Baja felé irányítottak minket azon az úton, amelyik Gádonon²⁷ keresztül vezet. A Zombor és Baja közötti úton többször is kivégezték az elerőtlenedett zsidókat, de a kivégzettek számát és a kivégzések helyét sem tudom megmondani, mert az nem egyszerre és nem egyidőben vagy egy helyen, számomra teljesen ismeretlen területen történt...”²⁸

Bruck Sándor újabb kihallgatásán kiegészíti az addig elmondottakat:

„...Beclésem szerint ez a Zombor és Gádor közötti út első harmadán történt, a holttesteket sem a társak, sem pedig a keret tagjai nem temették el, hanem a gyilkosságok helyéhez közel fekvő szállások lakói tették ezt meg...”²⁹

gödörök olyan sekélyek, hogy – amint azt a nagy gödör esetében elmondtuk, testrészek, cipők és ruhadarabok álltak ki...” (AJ 110 Inv br 5074 fasc 691-9.)

„Aprólékosabb kutatás alapján kiderült, hogy a sírgödör legmélyebb pontja is csupán 30 centiméterre volt a felszíntől. A holttesteket nem fektették egymás mellé, amint az szokásos, hanem egymásra voltak dobálva minden rendszer nélkül, a holttestek legnagyobb hányada görcsbe volt rándulva. A holttestek épek voltak, leszámítva a földfelszín feletti részeit. Minden holttest ruhában volt, zsebekben friss cukorrépát találtunk... [...] A testek vizsgálata során megállapítást nyert, hogy többségükkel tarkólövessel végeztek, míg egyesekkel toroklövessel... A holttestek kiemelésével megállapítást nyert, hogy a nagy sírgödörben 17 zsidó holttest volt... [...] A Bizottság kísérletet tett a holttestek azonosítására, de csak egynél találtak munkakönyvet, ami Róth Lajos hentessegéd nevére szólt, aki 1920. október 17-én született Gyömrőn, szülei neve Sándor és Heléna. Ugyanennél a holttestnél egy további munkakönyv is van, ami Fontán Géza 1913-ban született adatai száltalos nevére állítottak ki.” (AJ F110 Inv br 5075 fasc 691-11.)

26 AJ 691-31 Inv br 5090 DKUZOP Tokodi Josip (Tokodi József) 39 éves ósziváci dögnyző, római katolikus helyszíni kihallgatása 1945. március 10-én Ószivácon.

27 Gakovo – Gádor, korábban németek lakta település.

28 Bruck Sándor (Aleksandar Bruk), 25 éves, vegyészhallgató, mőzeshitű, izraelita, zombori lakos, Flórián u 12. kihallgatási jegyzőkönyve AJ 110 fasc 691-21 AK – KUZOV zombori kirendeltség 1945. május 13-i kihallgatása

29 „...A vizsgálatot vezető kiszállt a helyszínre, vagyis Zomborból Gádor felé, onnan tovább a magyar határig vezető útra, ahol a terepet jól ismerő Baic Ivan zombori útkaparó jelenlétében, szemügyre vette az útvonalat, hogy az ott a németek által 1944 októberében a megölt zsidók vélt elföldelésének helyeit kiderítse és azok számát megállapítsa. A környező tanyákon élők kikerdezése és a nevezett úton végrehajtott, mindenre kiterjedő nyomozás után a következőket állapította meg: 1.) Firányi Antal szállása mellett, Zombortól egy kilométerre egy holttest és egy sír található. A holttestet Turkai Jankó disznópásztor temette el annak idején. A sírgödör megfelel az előírásoknak, mert 2 m mély, iratok nem voltak a holttestnél. 2.) A 2. és 3. kilométer között két sírgödör van, azokban egy-egy holttest. Az elföldelést magyarországi útkaparók végezték. Ugyanaz a helyen egy további sírgödör is van, amiben két holttest fekszik. A temetést ugyancsak magyar útkaparók végezték el. 3.) A harmadik kilométernél, az úttól 10 méterre egy sírgödör egy holttesttel. A temetést a már említett útkaparók végezték, de mivel a kivégzettek

A MOHÁCS FELÉ MENETELŐK EGY CSOPORTJÁNAK SZOMORÚ BEFEJEZÉSE A KÍGYÓS-PATAK PARTJÁN – A MONOSTORSZEGI MUNKASZOLGÁLTATOS TANÚVALLOMÁSA

Pašić Antun monostorszegi lakos, 45 éves római katolikus vallású lakos a következőket jelenti ki:

„1944 október elején eltávozást kaptam a parancsnoktól a munkaszolgálatos egységemből, ami akkor Budapesten állomásozott és hazatértem monostorszegre. Sejtven, hogy a szovjet

aranyfogait borotvával szedték ki, ezért a mi tanyai embereink elzavarták őket. 4.) a negyedik kilométernél, az úttól 20 méterre egy sáncban egy sírgödör egy holttesttel. A holttestet Fratić Stipan tanyai ember temette el. 5.) A hatodik kilométernél, az állami iskola udvarában egy sírgödör egy holttesttel. A temetést a környező tanyákon élők végezték el. 6.) a 8. kilométernél, 60 méterre az úttól és a sínektől, Brand Miska tanyája mellett egy sírgödör egy holttesttel. A temetést a gádori németek végezték el. 7.) Brand Miska tanyája mellett található hidacska közelében két holttestet eltemetve. A temetést Brand béresei végezték, akiknek kiléte és mostani tartózkodási helye ismeretlen. 8.) A hidacska bal oldalán, a híd mögötti úton egy sírban egy holttest. Az elföldelést gádori ismeretlen németek végezték. 9.) a nyolcadik kilométeren, az út bal oldalán 250 méterrel az úttól egy sírgödör egy holttesttel. A temetést gádori németek hajtották végre. 10.) a kilencedik kilométertől 200 méterrel előbb, az út jobb oldalán a szántóföldön egy sírgödör egy holttesttel. Az elföldelést gádori németek végezték. 11.) Dimitrijevič Iván szállásánál, a 12. kilométernél a vasút jobb oldalán egy sírgödör két holttesttel. Az elföldelést ismeretlen gádori németek végezték. 12.) A Melker-féle tanya sorompója mellett, ami a 10. és 11. kilométer között van és a sorompótól 20 méterre és a sínektől 10 méterre egy sírgödör egy holttesttel. Az elföldelést ismeretlen gádori németek végezték. 13.) a 11. kilométernél jobbra 300 méterre Strilić Franjo földjén egy sírgödörben két holttest van eltemetve, ismeretlen gádori németek által. 14.) A 30. kilométernél, a Melker-féle tanya sorompójától jobbra 6 méterre és a kenderben egy sírgödörben három holttest, amit ismeretlen németek temettek el. 15.) A 13. km előtt 150 méterre az út jobb oldalán a tanya irányában, az árokban egy sírgödörben két holttest. A temetést ismeretlen gádori németek végezték el. 16.) a 13. kilométer után 50 méterrel a sánctól hat méterre egy sírgödör, amiben hat holttest nyugszik. A temetést ismeretlen gádori németek végezték el. 17.) a kereszttől 50 méterre, a 14. kilométeren jobb oldalról a krumpliföldben húzódó sánctól 3 méterre egy sírgödör egy holttesttel. Ismeretlen gádori németek temették el. 18.) A gádori temető előtt 12 méterre, az itt húzódó sánctól 4 méterre, az eperfától jobbra egy sírgödör négy holttesttel. A temetést ismeretlen gádori németek hajtották végre.

A szemtanúk – tanyasiak –, kikérdezése alapján megállapítható, hogy mindegyiküket az előírásoknak megfelelően temették el, 2 méter mély sírgödörökbe. Ugyancsak megállapíthatam, hogy a zsidókat kísérelték ki, akik német SS egyenruhába öltözött, németek szolgálatában álló bosnyákok voltak. Az újratemetést nem rendeltem el, miután megállapítást nyert, hogy az áldozatokat az előírásoknak megfelelően temették el, másrészt meg azért sem, mert az internált németek mindegyike a sürgős mezőgazdasági munkák elvégzésére van kirendelve, harmadrészt mert az áldozatok pontos száma megállapítást nyert, valamint hogy az ismert személyazonosságú áldozatok kivételével a többi áldozat személyazonossága a kihantolást követően sem lenne megállapítható iratok híján. Gádortól a magyar határig húzódó szakaszon egyetlen zsidó meggyilkolására sem került sor, amint az a zombori Bruck Sándor vallomásából, illetve az út mellett fekvő tanyák lakossága körében végzett beszámolók alapján kiderült.” (AJ F110 Fasc 691-25)

hadsereg közelíti Monostorszeget úgy döntöttem, hogy nem megyek vissza, hanem a környező tanyákon fogok rejtőzködni. Egyik nap Kovacs Marko helyi kereskedő tanyájának padlásán rejtőzködve arra lettem figyelmes, hogy a távolban a Moostorszegre vezető vasúton egy csoport katona egy ezer főből álló csoportot vezet. Középen a munkaszolgálatosoknak kinéző emberek, oldalt és a menet végén SS egyenruhákba öltözött katonák mentek Monostorszegről Bezdán felé. Ezután lejttem a padlásról, amikor észrevettem, hogy egy csoport Monostorszegről balra fordul, ami miatt megint felmáztam a padlásra, hogy jobban lássam, merre mennek ezek a szerencsétlenek. Ez körülbelül negyed órával azt követően történt, hogy az első csoport a vasúti talpfákon elhaladt volna. Ebben a csoportban körülbelül 30 ember volt. Azt gondoltam hogy eltévedtek, mert balra letértek az útról, és a Péter király és Kígyós patak alkotta terület felé mentek. Amíg ezen gondolkodtam, hangos lövöldözést hallottam,³⁰ amire lementem az utcára – majd fél óra múltán –, láttam a 7-8 német katonát és egyetlen embert sem az elkísért harmincből. Ebből arra következtettem, hogy azok csak zsidó vagy más munkaszolgálatosok lehettek.³¹

A TÚLÉLŐK

„A téglagyári hullagödörből mintegy tizenhat főnek, köztük Szauer Lászlónak és Pottesmann Vilmosnak sikerült kimenekülnie.” (Csapody 2015: 44.)

„1944. október 10-én reggel hat óra tájban egy ismeretlen személy jött hozzám, akivel egy nappal korábban a tarlón beszélgettem a saját tanyám közelében. Ugyanis 1944. október 9-én a tanyám közelében segélykiáltásokra lettem figyelmes. A segélykiáltás irányába mentem, ahol egy sebesült, agyongyötört és egyáltalán, egy rettenetesen rossz állapotban lévő emberre lettem figyelmes. Etelt hoztam neki és megállapodtunk abban, hogy másnap, azaz október 10-én eljön a tanyára, ahol elbújtatom. Úgy is történt. Én azt a zsidót három hétig bújattam, ettettem és gyógyítottam, (egy volt azok közül) akiknek sikerült megszökniük az október 7-e és 8-a között zajlott rettenetes mészárlás elől. A nevezett zsidót Pottesmann Vilmosnak hívják és a szabadkai fatelepek tulajdonosa.³² A vele való beszélgetés alatt, amíg nálam feküdt, a nevezett zsidó elmesélte, hogy a bori bányából hajszolták őket rettenetesen rossz körülmények között, sovány ételen és hogy az utolsó három napon semmiféle ételt nem kaptak, illetve hogy Cservenkáig semmilyen kivégzések nem voltak. Azt is elmesélte, hogy a bori bányából 2500–3000-en indultak. Azt is elmesélte továbbá, hogy a kiásott árok mellé felsorakoztattak 20 embert, majd kivégezték őket. A következő 20 embernek a már kivégezettek kellett a kiásott árokba dobni, így ő is megragadta az előtte lévő, de annyira gyenge volt, hogy megbotlott és a holttesttel együtt

30 „(1945.) február 20-án 21 munkással indultunk el. A Zombor-Monostorszeg úton a 7–8. kilométer között, a Péter király-csatorna előtt az út bal oldalán, a Plazović (Kígyós) patak hídja előtt egy háromszög jelölte azt a helyet, ahol a német csapatok 50 cm távolságból elkövezték aljas gyilkosságaikat. Az úttól 10 méterre és a Plazovics patak között három gödröt találtunk a patak mostani partjától fél méterre, az elsőben 7, a másodikban 8, a harmadikban 9 holttestet találtunk. A gödrök egymástól egy méter távolságra voltak... a 24 holttest személy-azonosságának megállapításakor zsebeik átkutatása sem járt eredménnyel. A 24 áldozatot közös előírt mélységű sírgödörbe temettük a fásor közelében a 7. és 8. kilométer között...” (AJ 691-28 Inv br 5065.)

31 AJ 691-31 Inv br.5086 1945 február 20-i kihallgatás jegyzőkönyve.

32 Pottesmann Vilmos később tanúvallomásai nagyban hozzájárultak a bori keret ellen emelt vádak megfogalmazásához. Pottesmann [Pottesman/Potesman/Potteszmann/Potasman] Vilmos [Willy Potasman] (a. n. Rothschild Lujza; Szabadka [Subotica, Szerbia], 1921. 12. 03. – Naharija [Izrael], 2011. 01.17.) bori munkaszolgálatos, a cservenkai tömeggyilkosság túlélője, erdőmérnök, mérnök. (Csapody 2015: 229.)

maga is beleesett az árokba, ily módon elkerülve a biztos halált, mivel ezt követően a csoportját is kivégezték. Csak később sebesült meg a karján egy kézigránáttól, amit a német katonák azért dobáltak a gödörbe, hogy a még élő sebesülteket kivégezzék. Ahogy emlékszem közel 40 zsidó menekült meg ekkor, a közeli tanyákra vagy máshova szökve.”³³

Egy másik túlélő története ékes bizonyítéka a további kutatás szükségszerűségének: Hoch Lajos, neve hosszas keresés ellenére sem fordul elő másutt, mint a soron következő tanúvallomásban:

„Október 8-án este a vasútállomás kertje mellett haladva nyögésre és nehéz légzésre figyeltem fel. Abban az irányban haladva egy sebesült zsidóra bukkantam, aki elmondta, hogy azon az éjjelen megsebesült és sebesülten sikerült megszöknie. A házamhoz vittem és elbújtattam, meg orvost is hoztam hozzája, aki injekciót is adott neki. A nevezett zsidó a nagyváradi Hoch Lajos elmesélte, hogy a bori bányából hajszolták őket és sokat szenvedtek, főleg az étel (hiánya) miatt, de arról nem tett említést, hogy Cservenka előtt kivégzések lettek volna. Ez a zsidó nagyon rosszul nézett ki, teljesen elgyötört és kiéhezett volt, emellett még sebesült is. Inkább hullára hasonlított, mintsem élő emberre...”³⁴

UTÓSZÓ HELYETT

A források felületes bemutatása nélkül is egyértelmű, hogy lezártnak egyetlen témát sem tekinthetünk. Az egyre szélesebbre táruló levéltári kapuk lehetőségével nem élni botorság és felelőtlenség az értelmiség és a szakma részéről.

Közhelyes, hogy az ismert és kevésbé ismert adatok egymás mellé állítása tovább pontosítja, egészíti ki ismereteinket az olyan, alaposan kutatott téma esetében is, mint a bori munkaszolgálatosok tragikus sorsa. Jogos és általános elvárást fogalmazunk meg, amikor az igazság/valóság látszólag azonos fogalmait hívjuk segítségül olyan esetekben, amikor sérelmeink orvoslását a fenti fogalmak kimerítésében véljük felfedezni. Talán a kisebbségi lét egyik velejárója, hogy e fogalmak inflálódásában találjuk meg minden sérelmünk forrását, gyökerét.

A rövid tanulmány a regionális történelmünk egy kicsiny szeletét bemutatni szándékozó kísérletnek tekinthető, hiszen már-már megszokottak (szeretném hinni, hogy nem elfogadottak) tekintett módszer az egyoldalú történeteszemlélet. Ezt a téves berögződést szeretnénk immár a múltnak átadni. Ez nekünk, kisebbségben élőknek nem csak lehetőségünk, de kötelességünk is.

33 Inv br 5099 AJ 691-047 Nánai Antal 34 éves róm. kat. földműves, cservenkai magyar Diner Karl volt tulajdonos tanyájáról.

34 AJ 691-44 Inv br 5096. Paskó (Mihály) Mihály 29 éves cservenkai magyar vasúti munkás vallomása.

SZAKIRODALOM

Csapody Tamás

2014 *A cservenkai tömeggyilkosság*. Budapest.

Papp Árpád

2015–2016 *Igaz történetek Mindenkiföldjéről* I-II. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta.

„LA NOUĂ KILOMETRI DE AICI...” DRUMUL MUNCITORILOR DIN BOR ÎN ZONA CSERVENKA ȘI ZOMBOR AȘA CUM A FOST VĂZUT DE CĂȚIVA LOCALNICI

Pe lângă prezentarea unor noi surse cititorului, studiul de față încearcă o confruntare a declarațiilor martorilor locali, a celor spuse de către muncitori și a proceselor verbale întocmite din oficiu de către comitetele oficiale. Telul a fost o cunoaștere cât mai precisă a evenimentelor, dar și formularea dificultăților reconstituirii acestora. Acest studiu de caz prezintă un segment scurt din drumul muncitorilor din localitatea sârbească Bor, adică cel din zona localităților Cservenka și Zombor din Bacica.

“NINE KILOMETERS AWAY FROM HERE...” THE WAY OF THE LABOURERS FROM BOR AROUND CSERVENKA AND ZOMBOR AS SEEN BY SOME LOCALS

The study not only presents the reader an unknown source, but compares the statements of locals and the explanations of labourers with the report of the official committees. The goal is to recognize the events and to show the difficulties of reconstruction of the happenings. The case study focuses on Cservenka and Zombor, stages of the labourers' route starting in Bor.

KÉP

691-240
Prépis.

S P I S A K

Masovno pobijenih Jevreja sahranjenih u opštini St.Sivac kod kojih su nađjeni dokumenti.

Kaz. Gp. 1432

Red. broj	Prezime i ime	God. rođenja	Mesto rođenja	Zanimanje
1	Štajner Laslo	1906	Budimpešta	krojač
2	Lichter Laslo	1903	"	trgovac
3	Dr. Glaser Lajoš		"	lekar
4	Slerberger Mikloš	1903	"	svirac
5	Štranc Imre	1918	Abony-szento	učitelj
6	Dr. Glas Imre Jozef	1902	Budimpešta	novinar
7	Štruss Imre	1918	Eust	učitelj
8	Eranberger Laslo	1905	Budimpešta	činovnik
9	Vajnbrač Aladar	1899	"	
10	Fredman Mozeš	1903	Iločva	stolar
11	Fener Laslo	1913	Budimpešta	
12	Vinkler Deže	1902	"	
13	Gines Istvan	1921	Kaša	mašinbravar
14	Vajs Jene	1902	Ungvar	činovnik
15	Turman Arpad		Čaparliget	električar
16	Rajos Imre	1902	Pešt Sent Eršešet	
17	Kertes Djerđj			
18	Siladji Djerđj	1903	Budimpešta	
19	Blajer Gerenc	1907	Munkač	

Arhiv Jugoslavije
Beograd

Da je garaji prepis veran originalu tvrdi i overava:

*eksecar
Pokrajinske komisije
za vojvodinu
(Mitrovač Palata)
[Signature]

1. Az Ószivácon kivégzett, személyi iratok alapján beazonosított munkaszolgálatosok neve, születési éve, helye és foglalkozása (Forrás: Jugoszláv Levéltár – AJ F110 fasc 691-240 ltsz: 14302)